

A magyarországi muszlim migránsok az információs társadalomban

Európának egyre nagyobb mértékben kell szembesülnie azzal a migrációs nyomással (illetve annak társadalmi, politikai következményeivel), amelynek hatására ma már tízmillió nagyságrendben jelennek meg muszlim migránsok, közösségek a kontinensen, ezen belül eltérő arányban Közép-Európában, illetve Magyarországon is. Ezért tarthat érdeklődésre számot az az IKT-használatot vizsgáló kutatás, amely a magyarországi muszlimok jelentős részét kitevő migránsok esetében egyrészt a nem törvényes keretek között hazánkba érkezők, másrészt pedig a pécsi muszlim közösség tagjai között folyt. A kérdőíves kutatás adatai, a résztvevő megfigyelés és az interjúk felhívják a figyelmet az IKT-használat indukálta társadalmi folyamatok alakulására, aktuális formálódására. Felhívják a figyelmet arra, hogy az információs társadalom hálózatossága, hálózatosodása egyáltalán nem idegen a muszlim vallási közösségek társadalomszerveződésétől.

Kulcsszavak: *iszlám, migráció, irreguláris migráció, Balkán útvonal, Pécs, IKT-használat, identitás, hálózatosodás*

Szerzői információ:

Dr. Pap Norbert a Pécsi Tudományegyetem oktatója (tanszékvezető egyetemi docens), geográfus, történész geopolitikai szakértő. Tanulmányait a Janus Pannonius Tudományegyetemen végezte. Diplomáit 1995–96-ban kapta, doktori disszertációját politikai földrajzból 1999-ben védte meg. Habilitációját 2008-ban, ugyancsak a Pécsi Tudományegyetemen védte. Kutatási érdeklődése a magyar és a balkáni térség politikai földrajzi viszonyaira, az utóbbi időben főként a „keleti nyitás” cselekményeire irányul. A magyar és közép-európai iszlám iránt az elmúlt 4-5 évben fordult a figyelmé. Munkásságát összefoglaló módon reprezentálja „Hungary, the Balkans and the Mediterranean” című, 2013-ban megjelent angol nyelvű monográfiája.

Dr. Nagy Janka Teodóra a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar oktatója (intézetigazgató főiskolai tanár), jogász, etnográfus. Minősítését „A magyar jogrendszer megújítása a jogállamiság és az európai integráció jegyében” PhD-programban szerezte (2000), jogtörténetből habilitált (PTE ÁJK 2013). Kutatási területe a jogi néprajz, jogi kultúrtörténet, a szociális közigazgatás történet és több kutatás részese volt az információs társadalom kérdésköréhez kapcsolódóan. Az oktatói munka és a kutatások eredményei több mint félszáz szakmai tanulmányban, cikkben, több könyvben, jegyzetben, recenzióban kerültek közlésre. A publikációs tevékenység mellett a szerző részt vállal a tudományos közélet és a tudományszervezés feladataiból is.

Léphaft Áron a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájának doktorandusza. Diplomáját PTE Földrajzi Intézetében geográfus szakon szerezte 2011-ben. Kutatási területe a volt jugoszláv térség (elsősorban a Vajdaság) etnikai és politikai földrajza, valamint a térséget érintő illegális migrációs folyamatok. Készülő disszertációja kísérletet tesz a térség kisebbségei autonómiapotenciáljának megállapítására, azok modellbe illesztésére.

Végh Andor a Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézetének egyetemi adjunktusa. Diplomáit a Pécsi Tudományegyetem földrajz és horvát szakjain szerezte 2002-ben és 2013-ban. Kutatásaiban elsősorban etnikai térszerkezetet vizsgál makro- és mikroszinten. Kiemelten foglalkozik egyes etnikumok kapcsolatainak, kölcsönhatásainak és kontaktzónáinak területi vetületeivel. Tudományos érdeklődése mindenekelőtt délkelet-európai, balkáni fókuszú.

Így hivatkozzon erre a cikkre:

Pap Norbert, Nagy Janka Teodóra, Végh Andor, Léphaft Áron. „A magyarországi muszlim migránsok az információs társadalomban”.

Információs Társadalom XIII, 3–4. szám (2013): 59–78.

<https://dx.doi.org/10.22503/inftars.XIII.2013.3-4.4>

A folyóiratban közölt művek

a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 4.0

Nemzetközi Licenc feltételeinek megfelelően használhatók.

Pap Norbert, Nagy Janka Teodóra, Végh Andor, Léphaft Áron

A magyarországi muszlim migránsok az információs társadalomban

Bevezetés

Az iszlám kapcsán bevezetésként két jellemzőt emelünk ki: az egyik, hogy az iszlám egy kinyilatkoztató és közösségben megélt vallás, a másik, hogy hangsúlyoznunk kell nagyfokú flexibilitását. Ebben a kontextusban megállapítható, hogy az információs társadalom alapeszméje nem ellentétes az iszlám vallással, sőt a gyakorlat tükrében szembe-tűnő adaptációs készsége. Ma az iszlám társadalmait is rohamosan fejlődő IKT-használat jellemzi, e folyamat általános vonásai között az IKT-eszközök folyamatos beépülésével a mindennapokba, ideértve a vallási szükségletekhez és igényekhez igazodást is.

Az információs társadalom bizonyos „vadhajtásait” az iszlám elítéli (pl. a netes pornográfiát), továbbá a helyi társadalmi körülményektől, a kulturális háttértől függően más tartalmak is tiltottak lehetnek (pl. politikai blogok, a lokális társadalom megítélése szerint erkölcsi szempontból aggályos tartalmak).

A kérdés jelentőségét jól mutatja néhány meghatározó korjelenség is, mint például az „arab tavasz” társadalmi mozgalmában a közösségi média (Facebook, Twitter) és a modern IKT-eszközök (pl. okostelefonok) alkalmazása. A szekuláris, autoriter rezsimek elleni küzdelemben eltérő társadalmi csoportok vettek részt, de a legnagyobb tömegbázisra a különböző iszlamista csoportok (Egyiptom, Tunézia, Líbia, újabban pedig Szíria) tettek szert a beágyazottság és a mozgósíthatóság miatt. A közelmúlt történései alapján számos tény, körülmény hívja fel a figyelmet a vizsgálatunk tárgyát jelentő kérdéskör aktualitására (a nagyszámú példák sorából itt és most az IKT-eszközhasználatra utalunk az iszlamista terrorcsoportok működésében). E kérdések közül tanulmányunkban a muszlim migránsok IKT-eszközhasználatához kívánunk kapcsolódni, sajátos konnotációba helyezve az információs társadalom egyes kérdéseit, új vizsgálati szempontokat fogalmazva meg.

A kutatás keretei

A muszlim migránsok IKT-használatának jellemzőit vizsgálva tanulmányunkkal az információs társadalom narratívái¹ közül a mikroszintű narratívához kívánunk kapcsolódni elsősorban a tényfeltárást és ismertetést tűzve célul – nem titkoltan korábbi diskurzusok folytatásában bízva, ugyanakkor megfogalmazva a kutatás számára megjelenő új feladatokat is. A narratívák egymáshoz kapcsolódó szintje megválaszolja kutatásunk aktualitásának és az alkalmazott módszer kérdését is. Az iszlám vallás, a muszlim közösségek növekvő szerepe, európai, illetve magyarországi jelenléte szükségessé és lehetségessé teszi digitális kontextusban való vizsgálatukat is.

Kutatásunk célja a Magyarországra érkező muszlim migránsok körében végzett vizsgálatok alapján elsősorban IKT-használatuk jellemzőinek vizsgálata. Annak bizonyítása, hogy az információs társadalom kutatási témái sorában helye és szerepe van a „mininarratívák” között a muszlim közösségek digitális kultúrája vizsgálatának, a kutatási eredmények pedig új diskurzusok folytatásának lehetőségét kínálhatják.

Hipotézisünk az, hogy a Magyarországra érkező muszlim migránsokat specifikus sajátosságokkal verifikálható IKT-használat jellemzi, amelynek háttérében szociális identifikációjuk: vallási, etnikai, nemhez és korhoz való tartozásuk áll. Feltételezzük továbbá, hogy közösségi életük – illetve annak egy dichotóm mintázata, migráns létük – szervezésében szignifikáns szerepet játszik az IKT-eszközhasználat.

Kutatásunk során módszerként a társadalmi informatika körében elhelyezve (*social informatics*)² egyrészt a „mininarratívához” tartozó szövegek elemzését alkalmaztuk, másrészt ezzel szoros összefüggésben vizsgálatunk tárgya a „cselekvőhálózat-elemzés” (ANT) egyes elemeinek alkalmazását indukálta.³ A hálózatok „cselekvők” által történő szerveződését (pl. a migránsok IKT-eszközök révén történő információszerzését és kapcsolattartását) vizsgálva az adott élethelyzethez kapcsolódó (migráció), praktikus tárgyú interjúk IKT-eszközhasználatra vonatkozó „mininarratívái” kerültek elemzésre: technikai eszköz – egyén (és az ő szociális identitása) – közösség (elsősorban a vallási közösség) – társadalom összefüggérendszerében.

Jelen vizsgálataink több szakaszban zajlottak: egyrészt 2010 és 2011 őszén, valamint 2012 első felében kérdőíves felmérést végeztünk a pécsi szunnita muszlim közösség tagjai között (2010-ben 28 db, 2011-ben 11 db kérdőív lekérdezésére került sor), továbbá interjúkat (4 db) készítettünk mindkét időpontban a közösség vezetőivel és tagjaival. A kérdőíves felmérések a közösség heterogén és időben gyorsan változó jellege miatt nem lehettek kor, iskolai végzettség és nem szerint reprezentatívak, ezért mind nagyobb arányú megkérdezésre törekedtünk. A kérdőívet 2010-ben a teljes közösség mintegy 30%-a, ezen belül a Jakováli Hasszán Pasa dzsámiban működő szunnita hívők csoportjának 50%-a töltötte ki. A kérdőívek 2011-ben az ugyanezen dzsámiba járó szunnita muszlim közösség mintegy 15-20%-a esetében kerültek lekérdezésre. Ebben az esztendőben is 2 db interjút készítettünk a pécsi közösségben, majd 2012 első felében további interjúkat vettünk fel, kiegészítő jelleggel.

¹ Z. Karvalics, 2007, 41–43.

² Kling, 1999.

³ Callon, 2005; Király, 2005.

A megkérdezettek másik csoportját a 2012. november és 2013. március között Macedóniában, Szerbiában és Koszovóban végzett kutatások során a tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértést elkövető muszlim vallásúak kapcsolatba került személyek jelentették. Összesen 11 interjút készítettünk segélyezőkkel, intézményvezetőkkel, hivatalnokokkal, a csempészhálózathoz tartozó/valamikor ott is működő személyekkel, helyi lakosokkal, akik esetenként szolgáltatást nyújtottak a csempésztútvonal rendszerében, vagy egyszerűen csak megfigyelők voltak. A terepkutatás a macedón–koszovói határszakasz több kiemelt területén (sar planinai körzet, vitinai körzet, gnjilanci körzet), valamint a magyar–szerb határ migrációs szempontból legfontosabb sávjában (Szabadka és Röske környéke) zajlott. Magukkal a migránsokkal interjú nem készült, a résztvevő megfigyelések tapasztalatait hasznosítottuk szabad mozgásuk, illetve IKT-eszközhazsnálatuk tekintetében (pl. menekülttáborban, városi és falusi, sok esetben ad hoc szolgáltatóhelyeken).

Információs társadalom, az IKT-eszközhazsnálat és jellemzői, vizsgálati módszerek

Egy tudományos probléma fokmérőjének tekinthető önmeghatározási kísérleteinek mértéke és differenciáltsága. E szempontból az „információs társadalom” kérdése kiemelt szerepű, hiszen „webtárhelynyi” szakirodalom foglalkozik az eredetileg társadalomtudományi terminusként definiált, illetve eltérő dimenziókból közelített,⁴ későbbi modellekbe szervezett⁵ fogalom körülírásával, meghatározásával, paradigmatis, komplex és holisztikus értelmezésével.⁶

A rendkívül nagyszámú és heterogén definíciók közül itt és most mindössze egyrészt a „Castells”-i kiindulópontira kívánunk emlékeztetni („...az információs társadalom az emberi együttélés új módja, amelyben az információ hálózatba szervezett előállítása, tárolása, feldolgozása, előhívása játssza a legfontosabb szerepet”),⁷ amely az információs társadalom alapvető sajátosságaiként a globalitást, a hálózati működési formát és a globális média-kultúrát fogalmazza meg. Másrészt tanulmányunkban a témánk szempontjából adekvát-nak tekintendő, történeti összehasonlításra is alkalmas két modellhez, Bell és Masuda tipológiájához kívánunk kapcsolódni. Bell kilenc meghatározó szempont (termelési mód, gazdasági szektor, átalakulást hozó erőforrások/stratégiai erőforrás, technológia, tudásbázis, módszertan, időperspektíva, tervezés, vezérelv) alapján tekinti át a preindusztriális, indusztriális és az általa posztindusztriálisnak nevezett információs társadalom különb-

⁴Az információs társadalom esetében a tárgyalt „differentia specifica”, mint meghatározó dimenzió: technológia (innováció, tudomány, oktatás/képzés), foglalkozásszerkezet, gazdaság, térszerkezet, kultúra. Pintér, 2007, 22.

⁵Bell, 1976; Hayashi, 1969; Masuda, 1988.

⁶A definíciós szakirodalom áttekintése: Z. Karvalics, 2007, 34–39, illetve a kérdés több szempontú megközelítése: Almeida, 2012; Ágoston – Nagy – Szirbik – Varga, 2011; Nagy, 2009.

⁷Castells, 1996–1998; Pintér, 2007, 11–28.

ségeit.⁸ Masuda pedig az innovációs sajátosságok, a gazdasági-társadalmi jellemzők és az értékek alapján definiálja az ipari és az információs társadalom különbségeit.⁹

Az információs társadalom innovációs sajátosságai, az IKT-eszközhasználat jellemző formái szükségessé tették a technológia és társadalom összefüggésrendszerének új típusú vizsgálatát, új vizsgálati módszerek alkalmazását. Már Rogers felhívta a figyelmet arra, hogy az innovációk, így az új technológiák terjedése társas hálózatokban, ún. *diffúziós hálózatokban* valósul meg. Az egyén innovációs adaptációs készségét egyrészt meghatározza a hálózat homofil jellege, másrészt az egyén hálózaton belüli pozíciója, továbbá az a küszöbérték, amelytől kezdve az egyén számára megéri használni az új technológiát, az új IKT-eszközöket. Az innovációk terjesztése és terjedése szempontjából Rogers a használók között megkülönböztet innovátorokat, korai felhasználókat, korai többséget, kései többséget, lemaradókat, valamint az IKT-eszközhasználatot elutasítókat. Az IKT-eszközök diffúziójának különböző szakaszait különíti el az egyén és a társadalom szempontjából: az innovációval kapcsolatos 1. információszerzést, 2. vélekedés kialakítását, 3. döntéshozatalt, 4. a használat értékelését.¹⁰

Az IKT, amely információk megszerzését, tárolását, feldolgozását, továbbítását, elosztását, kezelését, kontrollját, átalakítását, visszakeresését, felhasználását jellemzően digitális formában valósítja meg, sajátos jellemzőkkel rendelkezik.¹¹

- a.) Az új technológiai rendszerek megjelenése közötti idő folyamatos és radikális rövidülése.¹²
- b.) A technológiai rendszerekben a variációk, mutációk és hibridek nagyszámúvá válása.
- c.) A technikai eszközök teljesítménynövekedése.
- d.) A konvergencia jelensége fizikai (pl. kommunikációs eszközök és hálózatok) és nem fizikai szinten (pl. adatbázisok, kommunikációs csatornák, tartalomelosztó rendszerek). A konvergencia azt is jelenti, hogy az infokommunikációs technológia egyrészt olyan új technológiai rendszereket hoz létre (pl. internet, mobil-távközlés), amelyek átalakítják a mindennapi élet területeit, másrészt magába olvaszt korábban is létező információs és kommunikációs rendszereket (pl. vezetékes telefon, rádió, televízió, szórakoztató elektronika).
- e.) Az IKT beszivárog az elsődlegesen nem információs és kommunikációs jellegű technológiai rendszerekbe (pl. építőipar, szállítás), egyre inkább áthatja azokat, ahogyan a mindennapi élet egyes elemeit is át- meg átszövi (*pervasive computing, ubiquitous computing*), és kiterjeszti azokat a virtualitás dimenziójába.

Az információs társadalom vizsgálata a „Castells”-i alapokon egyaránt jelenti a technológia társadalomra gyakorolt hatásának és az IKT társadalmi konstruáltságának vizsgálatát (ez utóbbi legfontosabb momentum a irányítás, valamint a társadalom szervezeti átalakulása, illetve ezen belül a hálózatosodás és a társadalmi tőke). A vizsgálati mód-

⁸ Bell, 1976.

⁹ Masuda, 1988.

¹⁰ Rogers, 1955.

¹¹ Kincsei, 2007, 59–61.

¹² Hronszky, 2002.

szerek aszerint is csoportosíthatóak, hogy e kölcsönhatás mely elemét hangsúlyozzák. A technológiai determinizmussal szemben a társadalmi meghatározottságot hangsúlyozó irányzatok közül az STS (*Science, Technology and Society studies*) egy komplex elméleti háttérre és interdiszciplináris módszertani elvekre alapoz.¹³ Gyökereiben ezen iskolához kötődik az ANT (*Actor, Network, Theory*)¹⁴ és a SCOT (*Social Construction of Technology*), mint alapvetően mikroszinten alkalmazott vizsgálati módszer is,¹⁵ amelyek a szakirodalomban többször is felvetett együttes alkalmazása a diffúziós elmélet eredményeinek figyelembe vételével együtt hozhat új eredményeket az IKT-csökközhasználat kutatások során is.¹⁶

Az iszlám jelentősége és a muszlimok migrációja Európában és Magyarországon

Az iszlám 1,6 milliárd hívővel a kereszténység után a második legjelentősebb vallás, a Föld népességének 23,4%-át adja. Hozzávetőlegesen 50 országban képez többségi vallást, kialakulása az Arab-félszigethez kötődik, onnan terjedt el. Észak- és Közép-Afrikában, valamint Ázsia egyes térségeiben nagymértékben van jelen, de ma már szinte a világon mindenütt találkozhatunk muszlim hívőkkel. Terjeszkedése során Európában is megjelentek az iszlám hódító birodalmi. Az Ibériai-félszigeten az Omajjád állam, a Balkánon az Oszmán Birodalom szerveződött meg és maradt fenn évszázadokig, és csak a felszabadító háborúkat követően szorultak ki onnan. Az ibér területeken vallási közösségeiket is felszámolták a katolikus uralkodók, a Balkánon viszont milliós tömegben, helyenként tömbszerűen megmaradtak a muszlim közösségek. A balkáni dezintegrációs folyamatok következtében ma már több, többségében muszlimok által lakott állam is kialakult (Albánia, Koszovó, a csak részben európai Törökország, illetve a muszlimok relatív többségével jellemezhető Bosznia- Hercegovina). A kelet-európai területeken korábban a krími, napjainkban viszont a kaukázusi, továbbá a közép-ázsiai térség játszott szerepet az iszlámmal való kapcsolatban. A 19–20. században a koloniális kapcsolatrendszer, majd a második világháborút követően a modern migráció keretében kerültek nagy számban muszlim migránsok Európa fejlettebb, jellemzően nyugati államaiba.¹⁷ E népességmozgásban a háború utáni konjunktúra megnövekedett munkaerőigénye is szerepet játszott, és elsősorban ezzel magyarázható, hogy napjainkban már több mint 43 millió iszlám hívő él Európában (a teljes lakosság 5,8%-a), de a Pew Institute előrejelzése szerint számuk 2030-ra az 57 milliót is elérheti (ez Európa teljes lakosságának 7,8%-a!).

Magyarországot eddig csak kevés érintette a muszlimok migrációja.¹⁸ A magyar társadalomban az ország történelme során többször is megjelentek a muszlimok valami-

¹³ MacKenzie–Wajcman, 1985; Bijker – Hughes – Pinch, 1987.

¹⁴ Callon, 2005.

¹⁵ Pinch–Bijker, 2005.

¹⁶ Kincsei, 2007, 51–54.

¹⁷ N. Rózsa, 2010; Pap, 2013.

¹⁸ Kelet-Közép-Európa népei az iszlámmal hosszabb ideje állnak kontaktusban. Az egyik legkorábbi kapcsolatot ebben a relációban a magyarok alakították ki, akik, mint a népvándorlás aktív

lyen formában, de ezek a periódusok nagyrészt úgy zárultak, hogy az iszlám társadalmi bázisa megszűnt, a muszlim közösségek tagjai vagy asszimilálódtak, vagy elhagyták az ország területét. Kulturális, építészeti, irodalmi lenyomatai e periódusoknak azonban megmaradtak, és szerepet játszottak az iszlám újjászületésében, illetve meghatározták a magyar többségi társadalom viszonyulását is. A Magyarországon élő muszlimok a saját létszámukat ma mintegy 32 000 főre becsülik. Napjaink magyarországi iszlámjának jellemzője, hogy a muszlim közösség nagyon megosztott. Szakértők szerint az összes magyarországi muszlimnak valamivel több, mint fele arab országból származó migráns.¹⁹ További jelentősebb származási csoportok az irániak és a törökök, de afgán, pakisztáni, szudáni, illetve más afrikai államokból érkező migránsok is jelen vannak az országban. A hazai muszlim közösség tagjainak nem egészen 8%-a a magyar áttértek száma. A közösség közel 10%-a diák, akik jellemzően csak pár évet töltenek az országban, így esetükben egyfajta rotáció figyelhető meg. A közösségben belső megosztottság a „magyar muszlimok” és a bevándorlók között, a török háttérű szervezetek és az arabok között, valamint a szunniták és a síiták között figyelhető meg. A muszlimok zöme Budapesten és néhány vidéki nagyvárosban, Pécsen, Szegeden, Debrecenben él. A muszlim közösségre jellemző, hogy fiatalos korszerkezetű, inkább középosztályos jellegű. Vannak, akik jól beilleszkedtek a helyi nem muszlim közösségbe (pl. a magasan kvalifikált vagy a saját üzlettel rendelkezők), a háború elől vagy szegényebb országból menekültek számára komoly kihívás az elhelyezkedés, a gazdasági és társadalmi beilleszkedés. A magyarországi muszlim közösség tagjai felülreprezentáltak az egészségügyben, a kereskedelemben és a vendéglátásban. Az egyetemi városokban az egyetemisták jelentik a helyi muszlim közösség bázisát. A magyarországi iszlám építészet (oszmán építészet) emlékeit számon tartják, részt vesznek azok gondozásában, a magyarországi műemlék mecsetek közül kettőt rendszeresen, kettőt pedig alkalmanként használnak vallási célokra.

Az iszlám magyarországi szervezetei és társadalmi háttérük

A magyarországi iszlám közösség helyzetét egyrészt az egyházakról, felekezetről és vallási közösségekről (1990. évi IV. törvény, 2011. évi CCVI. törvény), másrészt a civil szervezetekről (1989. évi II. törvény, 2011. évi CLXXV. törvény) és a menekültek jogállásáról szóló (2007. évi LXXX. törvény) jogszabályok határozzák meg. A lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény megengedő szabályozása teremtett lehetőséget az első szunnita muszlim szervezetek alapítására. A legrégebbi vallási szervezet a *Magyar Iszlám Közösség*, amelyet 1988-ban alapított Mihálffy Balázs. Az egyház vezetője (elnöke) a magyar Bolek Zoltán, tagjai is jellem-

részesei, már az eurázsiai sztyeppén kapcsolatba kerültek muszlimokkal. Sőt, a honfoglalók között 2–5%-ra tehető a muszlimok aránya, akiknek egy részét azok a kálizok, bőszőrmények alkották, akik speciális „állami” szolgálatot is elláttak, mint pénzügyi szakértők. A később ugyancsak megtelepedett kunok egy része szintén muszlim volt. A muszlim közösség fennmaradása a 14. századig követhető, erre az időszakra vagy asszimilálták őket, vagy elhagyták a Magyar Királyság területét. Néhány évtizeddel később már egy tisztán keresztény Magyarország ütközött meg az Oszmán Birodalommal és szerzett új tapasztalatokat az iszlámról, mint a törökök vallásáról.

¹⁹ Sulok, 2010; Csicsmann-Vékony, 2011.

zően magyarok. A vallási mellett erős nemzeti elkötelezettség, patriotizmus jellemzi a közösséget. Rendszeresen szerveznek hazai és nemzetközi karitatív akciókat, továbbá muszlim missziókat tartanak fenn a menekülttáborokban, és börtönpasztorációt végeznek.²⁰ Az *Iszlám Diákok Egyesülete* mint civil szervezet jött létre, még a MIK előtt egy évvel, 1987-ben. Az egyesület részben közösségi, szervezeti előzménye volt a 2000-ben alapított Magyarországi Muszlimok Egyházának. Két alközpontja Szegeden és Pécsen található, a szervezet tagja a *Federation of Islamic Organisation in Europe* nemzetközi szervezetnek. Vezetője a magyar Sulok Zoltán, tagjai között nagy számban találhatók külföldi származású hívők is. A harmadik, létszám szerint a legkisebb, 2003-ban létrejött szervezet az *Iszlám Egyház* székhelye a Dar-as-Salaam mecsetben, Budapesten található. A hívők egy kisebb csoportja az MME-ből vált ki. A vallási vezető a vélekedések szerint neo-szelafi tanokat követő, palesztín származású Tayseer Saleh. A muszlim szervezetek a 2011-es jogszabályváltozás miatt kialakult helyzetben kénytelenek voltak összefogni, és a két nagyobb szervezet (a MIK és az MME) 2012-ben létrehozta a *Magyarországi Iszlám Tanácsot*. Jelenleg ez a szervezet (amely nincs bejegyezve) látja el a jogszabályban rögzítettek szerint a muszlimok magyarországi képviselét, ugyanakkor a két létrehozott szervezetet is a muszlimok legitim képviselőjének tekintik.

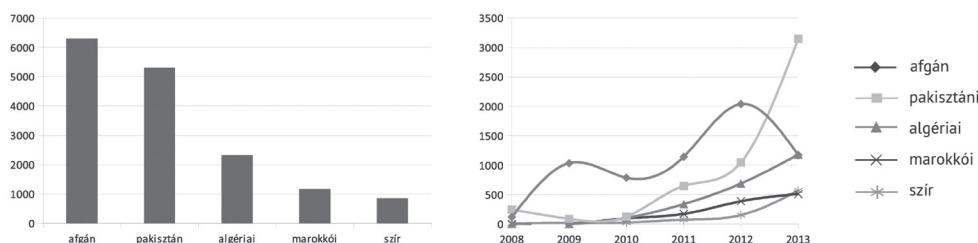
A civil szervezetek között is számos muszlim szervezettel találkozunk. Az egyik legnagyobb múlttal rendelkező a már említett *Iszlám Diákok Egyesülete*, amelyet még az 1980-as évek végén alapítottak a ma főként a Magyarországi Muszlimok Egyházához kötődő személyek. A Gülen-mozgalomhoz kötődő *Dialógus Platform Egyesület* 2005-ben jött létre török és magyar tagokkal. A güleni tanítás fordításán és a publikációs tevékenységen kívül konferenciákat szerveznek. A *Magyarországi Iszlám Kulturális Egyesület* 2008-ban hozták létre török és magyar magánszemélyek. Az *Aluakf Alapítvány* Miskolcon tevékenykedett, ahol imaházat is fenntartott. A muszlim egyházi és civil szervezetek Európában részben hasonló problémákkal szembesülnek, ezért a válaszok is hasonlóak. Központi szerepet kap az imahely biztosítása, továbbá a vallási tanítás átadása rendezvények, fordítás, publikálás, nyelvtanítás útján is. A magyarországi muszlimok nagy többsége szunnita, de jelen vannak kis számban síita szervezetek is. A származási, vagy a vallási kérdésekben meglévő különbségek külön szerveződéseket eredményeztek. A török, szúfi hátterű csoportok szervezetenként is különválnak a szunnita többségtől, és nemzetközi hálózatba szervezett egységeket hoztak létre. A migráns és a helyi, konvertált muszlimok változatos módon működnek együtt, teljes elzárkózás nem tapasztalható.

Az IKT-eszközhasználat jellemzői, információs társadalom-helyzetkép a kutatási mintát jelentő migránsok fontosabb kibocsátó államaiban

Kutatásunk céljaként a Magyarországra érkező muszlim migránsok IKT-használatának vizsgálatát foglalmaztuk meg. A minta és a célcsoport pontos körülhatárolása több szempontú megközelítést kívánt. Az egyik kört a fent ismertetett hazai muszlim közösségek

²⁰ Pap, 2011; Pap-Ladányi, 2012; Udvarvölgyi, 1998.

tagjai, a másik kört pedig a tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértést elkövető muszlim vallásúak jelentették. Az IKT-eszközhasználat jellemzőinek vizsgálata során az első lépés egy kiinduló helyzet és állapot felmérése volt, amely a kibocsátó államok információs társadalmi és IKT helyzetképeinek ismeretét és ismertetését kívánta meg.

1. ábra.

Tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértés állampolgári megoszlásának alakulása 2008 .01. 01–2013 .07. 31. között az öt leggyakoribb Európán kívüli ország állampolgárai tekintetében (Forrás: Saját szerkesztés az ORFK Rendészeti Főigazgatóság Rendészeti Elemző-értékelő Osztály adatai alapján)

Afganisztán

Afganisztán a kibocsátó terület egyik vezető országa, a fejlettségi mutatók alapján a legelmaradottabb. A 2000-es évek konfliktusai után az évtized közepén viszonylagos stabilitással megjelentek a mobilhálózatok és internetszolgáltatók. A 2012-es adatok szerint a népesség 5%-a rendelkezik²¹ internet-hozzáféréssel, a 100 főre jutó mobil előfizetések száma pedig 53%, amely a legalacsonyabb a régióban, 2013-ban már 5 mobilszolgáltató és 7 jelentősebb internet szolgáltató²²volt jelen a piacon. Internet-hozzáférés 2010-ig csak a nagyobb városokban volt, mára azonban jelentősen bővült a vonalas infrastruktúra a rurális térségben is (ez a bővülés elsősorban a „dial-up” szélesebb elterjedését jelenti). Megfigyelhető, hogy 2012-ben az egész szektor jelentősen bővült, és a mobilszolgáltatók mindegyike bevezette a 3G-s szolgáltatásokat.²³ Az ország nem szerepel az ITU által kiadott DAI rangsorban,²⁴ azonban feltételezhető, hogy csak az ötödik ötödbe kerülhetne a rendelkezésre álló adatok alapján. Az ország Facebook-felhasználóinak aránya 1,26%, és ez szintén kirívóan alacsony a régióban.²⁵ A kormánynak voltak ugyan tervei a közösségi oldal korlátozására, erre azonban (feltehetően pénzügyi okokból) nem került sor.

²¹ Más források szerint ma ez a szám eléri a 10%-ot.

²² <http://mcit.gov.af/en/page/16>

²³ <http://www.budde.com.au/Research/Afghanistan-Telecoms-Mobile-Internet-and-Forecasts.html>

²⁴ <http://www.itu.int/ITU-D/ict/dai/>

²⁵ Üzbegisztán és Tádzsikisztán esetében is viszonylag alacsony az arányszám, azonban ezekben az országokban korlátozták/korlátozzák a közösségi oldal elérését, és van helyi alternatíva.

Pakisztán

Az irreguláris migráció másik vezető kibocsátója, Pakisztán földrajzi és gazdasági helyzetéhez megfelelő, alacsony kommunikációs fejlettséggel rendelkezik. Az internet-penetráció 15,3%, a mobil-előfizetők aránya pedig 70%-os. A kommunikációs piacot az elmúlt évtizedben az állami monopóliumok feloldása és a mobil előfizetők számának exponenciális bővülése jellemezte. A legnépszerűbb közösségi oldalnak majdnem 8 millió felhasználója van (4,2%). A kormányzati cenzúra elsősorban pornográfiát, a muszlim erkölcsöt sértő oldalakat, videómegosztó portálokat vesz célba, azonban egyes esetekben a Facebook elérését is felfüggesztették.²⁶

Szudán

Szudán, a „fekete Afrika” és az arab világ közötti kapocs viszonylag kis kibocsátó, azonban elég jól jellemzi közvetlen környezete viszonyait. A szudáni telekommunikáció az 1994-es év óta, amikor világszinten alacsony telefonos penetrációval rendelkezett (0,23%), folyamatosan javul. Ennek és a közelmúltat végigkísérő állandósult konfliktusoknak a fényében a bővülő piac, a 4 mobilszolgáltató, a 60–78% mobilpenetráció, 19–24% internetpenetráció hihetetlennek tűnhet. A telekommunikációs piac rekordmértékű növekedést könyvelhetett el a közelmúltban, a hozzáférési index azonban nagyon alacsony. A legnépszerűbb közösségi oldal felhasználóinak aránya becslések alapján csupán 1,01%.²⁷

Szíria

A Szíriából érkező migránsok már a 2011-ben kirobbant polgárháború kezdetén feltűntek az általunk vizsgált migrációs útvonalon. Az innen érkezők csoportja korban és nemben változatos képet mutat, motivációikról joggal feltételezhető, hogy nem elsősorban gazdasági migránsok. A sajátos szíriai gazdasági fejlődés olyan helyzetet teremtett napjainkra a kommunikáció terén, amelyben egyszerre vannak jelen jelentős hiátusok (állami monopóliumok), és egészen modern elemek (bővülő 3G-s szolgáltatások, eHealth tervek²⁸ stb.).²⁹ A polgárháborúig folyamatos, de regionális viszonylatban megkésett fejlődés jellemezte a szektort, az internet- és mobilfelhasználók aránya 22,5%, illetve 68,17% volt. A hozzáférési index 0,28%, regionálisan is alacsony. Egy becslés szerint a Facebook-felhasználók száma 2011-ben 356 ezer fő volt, ez mindössze a népesség 1,5%-

²⁶ http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/resources/FOTN%202013_Pakistan.pdf

²⁷ <http://www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%20Report%201.pdf>

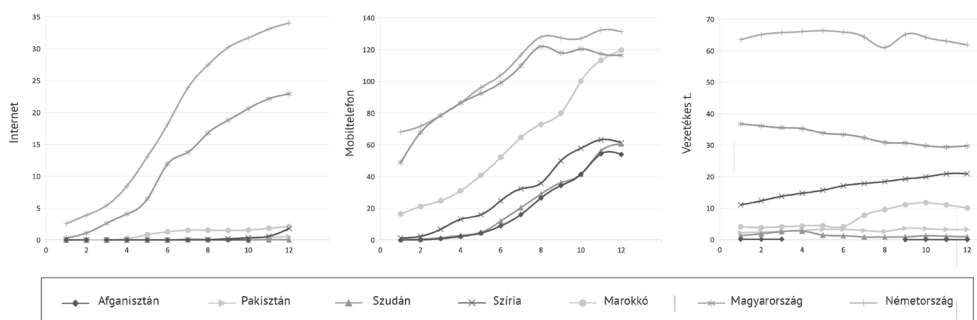
²⁸ http://www.helmholtz-muenchen.de/ibmi/efmi/index.php?option=com_content&task=view&id=1061&Itemid=258

²⁹ <http://www.budde.com.au/Research/Syria-Telecoms-Mobile-Broadband-and-Forecasts.html>

a.³⁰ Már a polgárháborút megelőző időszakban a kormányzat többször korlátozta a szerveződésre lehetőséget adó oldalakat (így a közösségi oldalakat is), de több ízben teljesen le is állította a hálózatot, illetve megszakította a külvilággal a forgalmat.³¹

Marokkó

Telekommunikációs szempontból Marokkó számos afrikai ország számára példaként szolgálhat. A szektor privatizált, három vonalas és ugyanennyi mobilszolgáltatóval, alacsony árakkal és régiós és kontinens-viszonylatban is rekordmagasságú, szélessávú- és mobilinternet -penetrációval.³² A kommunikációs szektor ilyen szintű fejlettsége elképzelhetetlen lenne szoros európai kapcsolatok nélkül. A legfontosabb előnyt a száloptikai hálózathoz való könnyű hozzáférés és a francia tőke³³ szektoron belüli magas jelenléte jelenti. A Freedom House az országot internetszabadság szempontjából részlegesen szabadnak minősítette.³⁴ Ennek elsődleges oka az „arab tavasz” időszaka alatti szűrés, illetve a közelmúltig jellemző internetcenzúra és egyes ellenzéki bloggerek üldözése.³⁵ A maghrebre jellemző módon a marokkói hatóságok is a hatalom ellen felszólaló aktivisták üzeneteit, videócsatornáit és a szerveződésre alkalmas oldalakat tartják a legveszélyesebb fórumoknak.

2. ábra.

Az internet, mobiltelefon és vezetékes vonalak arányának változása 2001 és 2012 között (Forrás: Saját szerkesztés a World DataBank – World Development Indicators³⁶ alapján)

³⁰ <http://www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%20Report%201.pdf>

³¹ <https://opennet.net/research/profiles/syria>

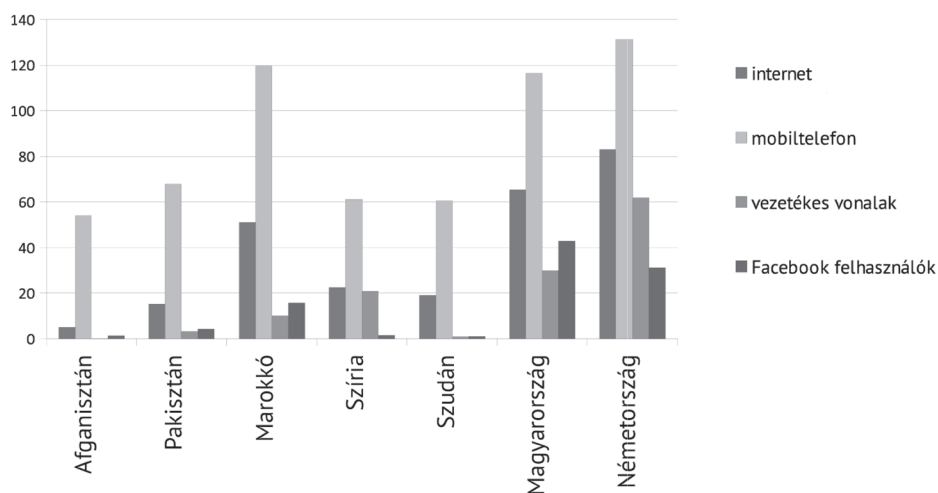
³² <http://www.budde.com.au/Research/Morocco-Telecoms-Mobile-and-Broadband.html>

³³ http://www.entreprendre.ma/Telecommunications-Vivendi-monte-a-53-dans-le-capital-de-Maroc-Telecom_a947.html

³⁴ <http://freedomhouse.org/report/freedom-net/2013/morocco>

³⁵ https://opennet.net/sites/opennet.net/files/ONI_Morocco_2009.pdf

³⁶ <http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=world-development-indicators>

3. ábra.

Internet-, mobiltelefon- vezetékes- és Facebook-penetráció a főbb kibocsátó országokban, Magyarországon és Németországban (Forrás: Saját szerkesztés az ITU,³⁷ ASMR³⁸ adatai alapján)

Szembevetendő, hogy bár a migránsokat kibocsátó országokban, és azok tágabb régióiban a mobilkommunikáció és az internet még viszonylag friss fejlemény, a technológiai fejlődés folyamatos és radikális. Az IKT társadalomra gyakorolt hatását tükrözi többek között az a tény is, hogy a technikai közösségi hálózatok elterjedésének időpontjára hatalmas, elsősorban fiatal, mobilis tömegek kapcsolódtak be abba a folyamatba, amelynek a muszlim vallású migránsok többsége is részese volt.

A kutatás során az elkülönülő célcsoport esetében eltérő vizsgálati módszert alkalmaztunk.

1. A magyarországi muszlimok jelentős részét kitevő migránsok esetében a nem törvényes keretek között hazánkba érkezők esetében résztvevő megfigyelés mellett interjúkat készítettünk, és ezeket a „mininarratívához” tartozó szövegeket elemeztük.³⁹
2. Egy kérdőíves felmérés kiegészítésére ugyancsak a „mininarratívához” kapcsolhatóan interjúk készültek a magyarországi muszlim vallású migránsok egy jól körülhatárolt körével, a pécsi muszlim közösség tagjaival.

³⁷ <http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>

³⁸ <http://www.arabsocialmediareport.com/Facebook/LineChart.aspx?&PriMenuID=18&CatID=24&mnu=Cat>

³⁹ A megfigyelések, interjúk a kutatócsoport által 2012. november–2013. március között Macedóniában, Szerbiában és Koszovóban végzett terepi kutatáson készültek.

Mindkét esetben a hálózatok „cselekvők” által történő szerveződését vizsgáltuk az adott élethelyzetekhez kapcsolódóan az IKT-eszközhasználat tekintetében technikai eszköz – egyén (és az ő szociális identitása) – közösség (elsősorban a vallási közösség) – társadalom összefüggés-rendszerében.

A muszlim vallásúak IKT-eszközhasználatának sajátosságai a „mininarratívák” tükrében

A.) A balkáni migrációs útvonal és az IKT-eszközhasználat a tiltott határátlépés és kísérlete szabálysértést elkövető muszlim vallásúak körében

Az európai muszlim bevándorlók jelentős része köztudottan nem a törvényes keretek között érkezik a kontinensre. Többségük a jobb élet reményében, illetve kényszerből, mint menekült választja az illegális határátkelések sorozatát, amelyhez elengedhetetlen egy modern kommunikációs technológiákat szükségszerűen használó háttérhálózat jelenléte, működése. Ezek a háttérhálózatok azonban csak részben a migránsok által közvetlenül működtetett, igénybe vett információs és kommunikációs bázisok. Az embercsempészet mint megszervezett, „szolgáltatást nyújtó” struktúra az, amely kezében tartja, irányítja e hálózatot és infrastruktúrát. A migránsok mint személyek annál inkább közvetlen felhasználói (és részben kényszerű megteremtői) az említett segítő IKT-rendszereknek, minél inkább kiszorulnak a szervezett embercsempészet szolgáltatásaiból.

Az illegális határátlépési statisztikák alapján a Magyarországot is érintő „Balkáni útvonalat” igénybe vevő migránsok az elmúlt években a legnagyobb arányban Afganisztán és Pakisztán területéről érkeztek (4. ábra). Ugyanakkor nagyobb távlatokat vizsgálva jól kimutatható a politikai-háborús konfliktusrégiók mindenkor hatása az említett „útvonalon”.

A „Balkáni útvonal” egy folyamatosan változó, elsősorban a bolgár, albán és görög szervezett bűnözés által működtetett és meghatározott állandó változásban lévő kereskedelmi csempész-útvonalhálózat. A helyi csoportok mellett a küldő és fogadó országok „ügynökei” is működnek a területen.⁴⁰ Természetesen, a lokális bűnszervezetek és egyes szolgáltatói kiszolgáló csoportok (sofőrök, taxisok, szállásadók, és kommunikációt segítő magánszemélyek) az említett két szervezettel etnikai hovatartozást nem számon tartva mindenhol együttműködnek a saját haszon reményében. A felvázolt térbeli hálózat így egy olyan nagy földrajzi kiterjedésű útvonalrendszert tart fenn, amely az aktuális nemzeti és nemzetközi rendészeti intézkedések hatására (erősödő határellenőrzés, modern térfigyelő eszközök beépítése a határőrizetbe, nemzetközi összefogások és razziák) nagyon gyorsan képes súlypont áthelyezésre. Ilyen jelentősebb áthelyeződés volt 2007-ben is, amikor az albán–görög határról az embercsempészet fő csomópontja áttevődött a görög–macedón határon keresztül a macedón–szerb és a macedón–koszovói térségre. Az útvonal Montenegrón, Horvátországon, Magyarországon és Szlovénián keresztül foly-

⁴⁰ Antopoulos–Winterdyk, 2006.

4. ábra.

A Magyarországra érkező illegális migráció legtipikusabb útvonala, az útvonal mentén kialakult fontosabb állomások és elágazások (Saját szerkesztés a terepen végzett kutatás tapasztalatai alapján)

atódik a nyugat-európai célállomások felé.⁴¹ Horvátország EU-s csatlakozásával nem történt alapvető változás, mivel Horvátország nem vált tagjává a schengeni övezetnek, ugyanakkor a határőrizetének súlypontja átevdött az EU külső hatáira (Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Szerbia), amely már rövid időn belül az embercsempészetet irányító hálózat reagálását eredményezte.⁴²

A balkáni útvonal előző állomásán, a szerbiai tranzitterületen gyűjtött tapasztalatok szerint az illegális migrációban részt vevő személyek túlnyomó többsége használja a mobiltelefonokat vagy az internetet a migrációhoz, és sokan használnak elektromos pénztranszfer-szolgáltatásokat is. Az interjúk tanúsága szerint a migránsok IKT-használata több tényezőtől függ. Úgy tűnik, szinte kizárt az olyan személy közülük, aki nem vesz igénybe ilyen jellegű eszközt. A használat több célból történhet: elsősorban általános információszerzés (térkép, törvényi-bevándorlási információk, stb.), kommunikáció (sorstársakkal, migráncsoportokkal, családdal való kommunikáció, akik esetenként szintén az embercsempész útvonal valamely állomásán helyezkednek el), egzisztenciális (pénzutalás, pénzfogadás ügyintézés) esetleg segélyjellegű használat. Ezekhez olyan eszközigény szükséges (hordozható számítógépek, internetezésre, illetve bizonyos közösségi portálok megnyitására alkalmas telefonok, stb.), amelyet a migránsokat elindító országokban csak egy szűkebb és elsősorban fiatalabb réteg használ.

Az elmondottak szerint a telefonok nem az otthoni kapcsolattartást, inkább a csempészhálózattal való kommunikációt szolgálják. Az illegális migránsok túlnyomó többsége

⁴¹ http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2013.pdf

⁴² <http://www.glasistre.hr/vijesti/svijet/u-sloveniji-lanac-illegalnog-prijevoza-migranata-414450>

sége valamilyen szinten kapcsolatban áll ezekkel a hálózatokkal. Megtörténik, hogy egyesek „kiesnek” a hálózathoz a források elapadása miatt, vagy elvesznek, vagy „rossz helyen” kérnek menedéket, de minden esetben az idáig megtett út során találkoztak velük. Feltételezhetően a közösségi hálózatok jelentősége az út során való leszakadással nő meg, hiszen ezeken keresztül kaphatnak a legegyszerűbben, talán egyedüli módon információkat a „forró pontokról”, a könnyű átjutásról, a befogadó központokról, az aktuális jogi viszonyokról, stb.

Hasonló módon jutnak el a kibocsátó területekre is az információk. A legutóbbi, 5 éve tartó, egyre intenzívebbé váló migráció egyik „úttörő” csoportja egy elefántcsontparti kultúrcsoport is telefonos úton jelzett a kedvező menedékgogi résekről, és indított el egy kimutatható hullámot.⁴³ A kliensek a tartózkodásuk alatt általában a Western Union transzferhálózatán keresztül otthonról érkező összegekkel pénzelik szervezőiket, akik az ellátást, eszközöket és átjutást adják a szolgáltatás szintjétől függően.

Az eszközök a legtöbb esetben jó minőségű, korszerű mobiltelefonok, a migránsok egy része notebookkal/netbookkal vagy más kisebb méretű eszközzel is rendelkezik. A befogadási központokban (Banja Koviljača) az internetet elsősorban otthoni és (sors) társakkal való kapcsolattartásra használják. Aktívak a nagy közösségi hálózatokon, vannak kifejezetten nekik dedikált csoportok (persze országra, régióra bontva), némelyek nyitottak. A nyitott csoportok békés, inkább az emigrációt segítő csoportok: programokkal, vallási anyagok terjesztésével foglalkoznak. Jellemző, hogy ezekben a menekült központokban a szabad mozgást biztosító intézmények falai között és a gyűjtőtáboroknak otthont adó településeken pihenés, információ- és erőgyűjtés zajlik. Ez alapvetően más kommunikációs infrastruktúrát igényel a migránsok számára, mint a tipikus tranzit jellegű települések, amelyek elsősorban a határátkelők közelében alakulnak ki (Lojane, Macedónia, Miratovac és Szabadka, Szerbia). A tranzittelepüléseken és környékükön nem ritkák a magánházakban kialakított *ad hoc* internet-kávézók (kávé nélkül) és internet hozzáféréssel rendelkező vendéglátó egységek, amelyek kifejezetten a határon való átjutásra váró migránsok piacára építve jöttek létre.

B.) IKT-eszközhasználat a pécsi muszlim közösség tagjai körében

A muszlim vallásúak IKT-használatának kutatása során a vizsgálati minta másik csoportját a nagyrészt megtelepedett és jórészt társadalmilag integrálódott egyénekből álló pécsi szunnita közösség jelentette. Kérdőíves felmérést végeztünk a pécsi szunnita muszlim közösség tagjai között, ezeket interjúkkal egészítettük ki, így kapva a „mininarratívák” elemzésére alkalmas szöveget.⁴⁴

⁴³ A Robert Lesmajsterrel, a Banja Koviljača-i (Szerbia) menekültbefogadó állomás vezetőjével 2012 márciusában folytatott interjú alapján.

⁴⁴ A kutatás több szakaszban történt: 2010 őszén, 2011 őszén és 2012 első hat hónapjában. A kérdőíves kutatás 2010-ben 28, 2011-ben 11 kérdőív lekérdezését jelentette. A kérdőíves felmérések nem lehettek kor, iskolai végzettség és nem szerint reprezentatívak a közösség heterogén és részben időben gyorsan változó jellege miatt, ezért a minél szélesebb mintavételre törekedtünk. A válaszadók 2010-ben a teljes közösség mintegy 30%-át, a Jakováli Hasszán Pasa dzsámiban működő szunnita hívők csoportjának kb. felét elérő mintán zajlottak.

A pécsi, vallásos szunnita közösség jellemzően jómódú, középosztály státuszú egyénekből, családokból áll. A közösség létszáma változó, a vizsgálat időszakában kb. 100 fő volt. A pénteki imára összegyűlők létszáma évszaktól, az ünnepektől is függ, 20–40 főtől 60–70-ig is terjedhet (elsősorban az ünnepek, vagy a Ramadán idején). A létszám részben a munkavállalás miatti költözés, részben pedig az egyetemre tanulni érkezők eltérő száma és aránya miatt változhat (de a közösségben összességében egy létszámnövekedés a jellemző). A pécsi muszlim közösség tagjainak lakóhelye nem csupán Pécs, hanem a közeli kisvárosok és a pécsi agglomeráció települései is ide tartoznak. A város az egyetem, a fejlett szolgáltató szféra és az oszmán korszakból származó műemlékek miatt is a muszlimok regionális központja. Főként Ramadán idején távolabbról (Kaposvár, Szekszárd) szintén érkeznek hívők a városba. A közösség vezetője a Péctől 30 kilométerre található Szigetváron él.⁴⁵

A közösség tagjai származás szerint változatos képet mutatnak. A Magyarországon születettek mellett a legnagyobb csoportot a Közel-Kelet különböző országaiból származók (Jemen, Szaúd-Arábia, Szíria, Libanon, Izrael), az észak-afrikaiak, közép-ázsiaiak (pl. Afganisztán) képviselik, de került a mintába nyugat-európai vagy észak-amerikai származású tag is. A nem egyetemi tanulmányok miatt Pécsre érkezők jellemzően a Balkánról származnak, bosnyákok és albánok. A balkáni háborúk idején a városba érkezők egy-két kivételtől eltekintve már hazamentek, illetve elköltöztek Pécsről és környékéről. Az újabban érkezettek viszont vagy gazdasági megfontolások, esetleg családdegysítés okán választották a migrációt. A közép-ázsiaiak, afganisztániak részben menekültként érkeztek.

A pécsi, vallásos szunnita közösség jellemzően jómódú, középosztály státuszú egyénekből, családokból álló közösség, amelynek egyik jellemzője az átlagosan magas iskolai végzettség. Ennek magyarázata, hogy a közösség főként a pécsi orvoskarra jött tanulni, végül Pécssett és környékén megtelepedő és praktizáló volt diákok köré épült. A vegyes házasságokban a magyar fél is jellemzően diplomás. A közösség fiataljai közül a legtöbben egyetemre járnak. Egészében jellemző, hogy a mecsetbe járók között magas a fiatalok aránya. A jellemző foglalkozások az egészségügyhöz (pl. orvos) és a vendéglátáshoz kötődnek (pl. gyrosbár-tulajdonos, pék, cukrász).

A válaszadók valamennyien igen fontosnak tartják az iszlám előírásainak megtartását. Vannak jelek, amelyek arra mutatnak, hogy a magyar származású hívők ezt esetenként szigorúbban veszik, mint az iszlámba beleszületettek. Mivel Magyarországon nincs iszlám vallási képzés, ezért nagyon fontos, hogy a pécsi közösség mindenkor vezetője honnan jön, milyen képzettségű és miképpen tudja a közösség vallási normáit befolyásolni. Az arabiai származású orvos/imám esetében feltételezzük, hogy az Arab-félszigetre jellemző, „autentikus” iszlám értelmezés számára az irányadó. A mecsetben alapszintű vallástanítás és arab nyelvi oktatás is folyik, amely a Korán és a vallási rituálé megértését szolgálja. Az arab nyelv továbbhagyományozását a családokban fontosnak tartják, és ez nyilván összekapcsolódik az arab nyelv, mint az isteni kinyilatkoztatás, a Korán nyelve presztízsével. A felmérés során a megkérdezettek 93%-a tartotta fontosnak az arab nyelv elsajátítását, és 48% a közösségi keretek közötti tanulást részesítette előnyben. A vallás-

⁴⁵ Pap, 2013a

tanítást szolgálják az MME által kiadott brosrák, könyvek is, amelyek az iszlám magyar nyelven történő megértését segítik. A válaszadók 28%-a mecsetben, 30%-a közösségi előadásokon, 31%-a pedig egyénileg gyarapítja tudását az iszlámról, és 86%-uk fontosnak tartaná, hogy Magyarországon is lehessen felsőfokú iszlám tanulmányokat folytatni.

Az iszlám pillérei közül rákérdeztünk az imádkozás (szalát) gyakoriságára, a zárándoklás megtételére (haddzs), a Ramadán megtartására (szaum), továbbá az alamizsnálkodásra (zakát). A napi ötszöri imádkozást változó módon tudják, akarják betartani a közösség tagjai. Az iskolai, munkahelyi kötelezettségek miatt többségük csak valamilyen kompromisszummal tud eleget tenni ennek. Mivel azonban az iszlám ezen előírását nagy rugalmassággal kezelik általában is, ebből különösebb probléma nem származik. Zárándoklásra csak a megkérdezettek 25%-a esetében került sor. Figyelembe véve, hogy milyen jelentős (kb. egymillió forint körüli) összegbe kerül egy Magyarországról induló zárándoklat, a gyülekezet többségét jelentő fiatalok számára ez igen nagy terhet jelent, így komoly visszatartó erő,⁴⁶ a pécsi megkérdezetteknek csak 61%-a tervezi a mekkai utazást „a közeli jövőben”. A Ramadán megtartása fontos esemény a közösség tagjai számára, és a többség komolyan is veszi. A közösségi összetartozásban is fontos szerepet játszik, ilyenkor távolabbról is érkeznek hívók a mecsetbe, és szorosabbá válnak a személyes kapcsolatok is.

A kérdőívek feldolgozása alapján megállapítható, hogy a pécsi muszlimokra az infokommunikációs eszközök széles körű használata jellemző. Az interjúkban elmondottak is megerősítették, hogy ennek hátterében részben a közösség jellemzően magas iskolai végzettsége, részben fiatalos korstruktúrája, valamint az átlagosat meghaladó életszínvonal és a migránsoknak az otthon maradtakkal való kapcsolattartási igénye áll. Az infokommunikációs eszközöket és változatos alkalmazásukat az otthoniakkal és egymással való kapcsolattartásra, az iszlámmal összefüggő tudásbővítésre, az arab nyelv tanulására használják. A felmérés során minden egyes válaszadó úgy nyilatkozott, hogy rendelkezik internetes hozzáféréssel. Rendszeresen keresnek fel az iszlámmal kapcsolatos honlapokat, előszeretettel használják a Facebookot, a Skype-ot és különböző chat-programokat. Nagy többségük úgy nyilatkozott, hogy a vallási identitás megjelenését az internetes profiljukban fontosnak tartja. Az internetes tájékozódást fontosabbnak tartják, mint a hagyományos média „fogyasztását”. A televízióval szemben kimondott ellenszenvvel viseltettek. Az interjúalanyok arról is beszámoltak, hogy a magyar televíziós csatornák leggyorsultó híradásaikban kimondottan rossz színben tüntetik fel az iszlámot és az iszlám valláshoz tartozókat. A radikális iszlamistákkal azonosítják őket, és ez rendkívül hátrányosnak tartják, mert a magyar társadalom szinte semmit nem tud az iszlámról, csak annyit, amennyit a televízió közvetít.

Összegzés

Tanulmányunkban a muszlim migránsok IKT-használatának jellemzőit kívántuk megvizsgálni. Feltételeztük, hogy a Magyarországra érkező muszlim migránsok esetében is érvényesülnek az IKT-használat általános, sajátos vonásai (pl. az innovációk folyamatos

⁴⁶ Magyarországon évente 20-30 zárándokvizumot adnak ki, zömmel budapestieknek.

jelenléte és gyorsuló üteme, a technikai eszközök teljesítménynövekedése és konvergenciája, az IKT-használat szétszívargása a mindennapi élet területein). Az is előfeltételezéseink között szerepelt, hogy az egyének IKT-használatát személyes adottságaik (pl. tanultság, végzettség, egzisztencia, képesség, érdeklődés, egyéni élethelyzet) és Rogers diffúz hálózatokról szóló elméletben megjelenített szerepeik is befolyásolják. A kutatás közvetlen célja azonban a specifikumok vizsgálata volt célcsoportunkban: a szociális identifikáció (pl. kor, nem, etnikum mellett) elsősorban a valláshoz és a migráns léthez kapcsolódó közösségi elemek, ezeknek a mindennapi élethelyzetekben történő praktikus IKT-használatához való viszonyrendszere (pl. motivációi, formái és sajátosságai).

A kérdőíves kutatás, a résztvevő megfigyelés és az interjúk elegendő információt szolgáltatnak a „mininarratív” szövegek elemzéséhez és a „selektív hálózat-elemzés” (ANT) egyes elemeinek alkalmazásához. Az adat- és szövegelemzések nem csupán a tényleges információk és ismeretek körét bővítették a célcsoportra vonatkozóan, hanem felhívták a figyelmet az IKT-eszközhasználat indukálta társadalmi folyamatok alakulására, aktuális formálódására is. Közvetve pedig arra, hogy az információs társadalom hálózatosága, hálózatosodása egyáltalán nem idegen a muszlim vallás tradicionális kapcsolatrendszerétől, társadalomszerveződésétől. A muszlim vallás meghatározza az egyén, a kisebb és a nagyobb közösségek mindennapjait, átfogja az egyén létének teljes szegmensét. Éppen úgy, ahogyan az információs társadalomban az IKT szétszívárog a mindennapi élet területeire, át- meg átszövi annak minden elemét (lásd: *pervasive computing*, *ubiquitous computing*), illetve kiterjeszti a virtualitás dimenziójába.

Mindez felvetheti a kérdést, hogy az IKT a muszlim vallású országokban tapasztalt gyors fejlődése milyen átalakulást, formálódást jelent ezekben a tradicionálisan hálózatokra épülő társadalmakban? A társadalmi tőke fogalmának értelmezésében jelent-e változást? Mennyiben járul hozzá a technika–egyén/közösség–társadalom összefüggésrendszerének újragondolásához? Tanulmányunk kutatási adataival, kérdésfeltevéseivel nemcsak arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy az információs társadalom kutatási témái sorában helye és szerepe van a „mininarratívák” között a muszlim közösségek digitális kultúrája vizsgálatának, hanem a kutatások folytatásának fontosságára, a további kutatási eredmények kínálta diskurzusok folytatásának lehetőségére és szükségességére.

Irodalom

- Almeida, Antonio 2012. Infokommunikációs technológiák és fenntartható fejlődés egy perifériális régióban. In Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Térség, közösség minőség (Nemzetközi kitekintés)*. Szekszárdi Szociális MűhelyTanulmányok 4. PTE IGYK SZMSZI Szekszárd, 61–90.
- Antonopoulos, Georgios A. – Winterdyk, John 2006. The smuggling of migrants in Greece: an examination of its social organization. *European Journal of Criminology*, 3. (4) sz., 446.
- Ágoston Magdolna – Nagy Janka Teodóra – Szirbik Gabriella – Varga István 2011. Az Információs Társadalom térségi és közösségi dimenziói – a globalizáció új kisközösségi paradigmái. In Adamik Mária (szerk.): *„Toldozgatás helyett”. A humánszolgáltatások fejlesztő kapacitásának térségi újragondolása*. Szekszárdi Szociális MűhelyTanulmányok 5. PTE IGYK SZMSZI Szekszárd, 185–244.
- Bell, Daniel 1976. *The Coming of Post-Industrial Society: a Venture in Social Forecasting*. Basic Books, New York.

- Bijker, Weibe E. – Hughes, Thomas P. – Pinch, Trevor (eds.) 1987. *The social construction of technological systems: New directions in the sociology and history of technology*. MIT Press, Cambridge, Mass.
- Callon, Michal 2005 [1987]. Alakuló társadalom: A technika mint a szociológiai elemzés eszköze. *Replika*, 2005, 51–52. szám, 89–105..
- Castells, Manuel 1998. *The Information Age: Economy, Society and Culture, Volume III: The End of the Millennium*. Blackwell, Oxford.
- Castells, Manuel 2005 [1996]. *Az információ kora: Gazdaság, társadalom és kultúra. I. kötet: A hálózati társadalom kialakulása*. Gondolat–Infonia, Budapest
- Castells, Manuel 2006 [1997]. *Az információ kora: Gazdaság, társadalom és kultúra. II. kötet: Az identitás hatalma*. Gondolat–Infonia, Budapest
- Csicsmann László – Vékony Dániel 2011. Muslims in Hungary: A Bridge between East and West? In Jaroslav Bures (ed.): *Muslims in Visegrad*. Institute of International Relations Prague, Prague. 53–67.
- Hayashi, Yujiro 1969. *Shakai, Johoka: Hado No Shakai Kara Sofuto no Shakai e*. Koudanhsa, Tokyo
- Hronszky Imre 2002 [1997]. Megjegyzések a műszaki innovációtörténet kutatásának újabb tendenciáiról. In Hronszky Imre: *Kockázat és innováció – A technika fejlődése társadalmi kontextusban*. Arisztotelész, Budapest
- Kincsei Attila 2007. Technológia és társadalom az információ korában. In Pintér Róbert (szerk.): *Az Információs társadalom*. Gondolat – Új Mandátum, Budapest, 2007. 47–63.
- Király Gábor 2005. Hovatovább STS? Fejtegetések az értelmezési flexibilitás, a hiányzó tömeg, a kiborg és a demokrácia kapcsán. *Replika*, 51-52. sz., 25–26.
- Kling, Rob 1999. What is Social Informatics and Why Does it Matter? *D-Lib Magazine*, 1999/1.
- MacKenzie, Donald – Wajcman, Judy [eds.] 1985. *Social Shaping of Technology*. Open University Press, Milton Keynes and Philadelphia
- Masuda, Yoneji 1988. *Az információs társadalom*. OMIKK, Budapest
- Nagy Janka Teodóra 2009. Szociális e-Szolgáltatások. In Béres István – Nagy Janka Teodóra – Németh László – Ősze József – Walkené Galambos Erzsébet: *Információs Társadalmi Tanácsadói alapismeretek eTanácsadóknak*. NT Nonprofit Közhasznú Kft. Budapest, 64–78.
- N. Rózsa Erzsébet 2010. Muszlim kisebbségek Közép-Európában, avagy Közép-Európa különlegessége. In Rostoványi Zs. (szerk.): *Az iszlám Európában*. Aula Kiadó – Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 405–446.
- Pap Norbert 2011. Hungary. In Nielsen, Jorgen (ed.): *Yearbook of Muslims in Europe*. Brill Publisher, Amsterdam, 269–276.
- Pap Norbert 2013. A muszlim közösségek szerveződésének sajátosságai Kelet-Közép Európában. *Civil Szemle*, 2013/2. 9–65.
- Pap Norbert 2013a. A pécsi szunnita muszlim közösség. *Kisebbségkutatás*, 22. évf. 2013/2. 120–133.
- Pap Norbert – Ladányi Éva 2012. Hungary. In Nielsen, Jorgen (ed.): *Yearbook of Muslims in Europe*. Brill Publisher, Amsterdam, 319–326.
- Pinch, Trevor J. – Bijker, Wiebe E. 2005 [1987]. Tények és termékek társadalmi konstrukciója – avagy hogyan segítheti egymást a tudományszociológia és a technikasociológia. *Replika* 2005, 51–52. szám, 57–87.
- Pintér Róbert 2007. Úton az információs társadalom megismerése felé. In Pintér Róbert (szerk.): *Az információs társadalom az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Gondolat–Új Mandátum, Budapest, 11–28.
- Rogers, Everett M. 1995. *Diffusion of Innovations*. Free Press, New York
- Sulok Zoltán 2010. Muslim minority in Hungary. Paper for the Warsaw Symposium for the muslim minorities in Eastern- and Central Europe 8–10th December 2010, Budapest 76–85.

- Udvarvölgyi Zsolt 1998. *A magyar iszlám vallásszociológiája*. Szakdolgozat. ELTE Szociológiai Intézet. Budapest
- Z. Karvalics László 2007. Információs társadalom – mi az? Egy kifejezés jelentése, története és fogalomkörnyezete. In Pintér Róbert (szerk.): *Az információs társadalom az elmélettől a politikai gyakorlatig*. Gondolat–Új Mandátum, Budapest, 2007. 29–46.

Internetes hivatkozások

- „The Future of the Global Muslim Population”, Pew Research Institute, 2011, <http://features.pewforum.org/muslim-population/>
- „Controversies Over Mosques and Islamic Centers Across the U.S.”, Pew Research Institute, 2012, <http://features.pewforum.org/muslim/controversies-over-mosque-and-islamic-centers-across-the-us.html>
- „The International Organization for Migration and People Smuggling – Fact Sheet” IOM, 2011, <http://www.iom.int/jahia/webdav/shared/shared/mainsite/activities/ibm/10-IOM-IBM-FACT-SHEET-People-smuggling.pdf>
- „U Sloveniji lanac ilegalnog prijevoza migranata”, Glas Istre, 2013, <http://www.glasistre.hr/vijesti/svijet/u-sloveniji-lanac-ilegalnog-prijevoza-migranata-414450>
- „A magyar iszlám története”, Bolek Zoltán, 2002, <http://www.magyariszlam.hu>
- „Internet Service Providers” Ministry of Communication and Information Technology, IR of Afghanistan, 2013, <http://mcit.gov.af/en/page/16>
- „Afghanistan - Telecoms, Mobile, Internet and Forecasts” BuddeComm, 2013 <http://www.budde.com.au/Research/Afghanistan-Telecoms-Mobile-Internet-and-Forecasts.html>
- „ICT Data and Statistics: Digital Access Index”, ITU, 2012, <http://www.itu.int/ITU-D/ict/dai/>
- „Freedom on the net – Pakistan”, Freedom House, 2013, http://www.freedomhouse.org/sites/default/files/resources/FOTN%202013_Pakistan.pdf
- „Facebook usage: Factors and analysis” Arab Social Media Report Vol.1. No. 1., 2011, <http://www.arabsocialmediareport.com/UserManagement/PDF/ASMR%20Report%201.pdf>
- „Syria on the Way to eHealth”, EFMI, 2013, http://www.helmholtz-muenchen.de/ibmi/efmi/index.php?option=com_content&task=view&id=1061&Itemid=258
- „Syria: Telecoms Mobile Broadband and Forecasts”, BuddeComm, 2013, <http://www.budde.com.au/Research/Syria-Telecoms-Mobile-Broadband-and-Forecasts.html>
- „Syria”, OpenNet Initiative, 2009, <https://opennet.net/research/profiles/syria>
- Morocco: Telecoms, Mobile and Broadbands”, BuddeComm, 2013, <http://www.budde.com.au/Research/Morocco-Telecoms-Mobile-and-Broadband.html>
- „Télécommunications : Vivendi monte à 53% dans le capital de Maroc Telecom”, Entreprendre.ma, 2007, http://www.entreprendre.ma/Telecommunications-Vivendi-monte-a-53-dans-le-capital-de-Maroc-Telecom_a947.html

-
- „Freedom on the net: Morocco” Freedomhouse, 2013,
<http://freedomhouse.org/report/freedom-net/2013/morocco>
- „Morocco”, OpenNet Initiative, 2009,
https://opennet.net/sites/opennet.net/files/ONI_Morocco_2009.pdf
- “World DataBank :World Development Indicators”, The World Bank, 2013,
<http://databank.worldbank.org/data/views/variableselection/selectvariables.aspx?source=-world-development-indicators>
- „ICT Statistics”, ITU, 2013,
<http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/stat/default.aspx>
- „Facebook in the Arab Region”, Arab Social Media Report, 2013,
<http://www.arabsocialmediareport.com/Facebook/LineChart.aspx?&PriMenuID=18&CatID=24&mnu=Cat>
- „Western Balkans – Annual Risk Analysis 2013”, Frontex, 2013,
http://www.frontex.europa.eu/assets/Publications/Risk_Analysis/WB_ARA_2013.pdf